

Οι πρώτοι ξεσηκωμοί:

Ο δούκας της Κρήτης Ιάκωβος Τιέπολο εγκαταστάθηκε στον Χάνδακα στα 1209. Δυο χρόνια αργότερα κι ενώ ακόμα οι Βενετσιάνοι βρίσκονταν σε διαδικασία συναλλαγής με τον Γενοβέζο κόμη της Μάλτας, Ερρίκο Πεσκατόρε, ξέσπασε η επανάσταση «των Αγιοστεφανιτών». Ήταν η οικογένεια των Αργυρόπουλων που πήρε τα όπλα. Γύρω της συνασπίστηκαν οι Κρητικοί, κατέλαβαν τα φρούρια του Μιραμπέλλου και της Σητείας και κυριάρχησαν στην Ανατολική Κρήτη. Ο δούκας τα χρειάστηκε.

Με την υπόσχεση ότι θα του δώσει ανταλλάγματα, ζήτησε τη βοήθεια του δούκα της Νάξου Μάρκου Σανούδου (βλ. [**Πατριδογνωσία**] «**Ιστορία των Κυκλάδων**»: Το δουκάτο του Αιγαίου και «

Ιστορία

της Νάξου

»: Η επέλαση των Βενετσιάνων). Ο Μάρκος Σανούδος κατέφθασε στο νησί με ισχυρές δυνάμεις και κατάφερε να νικήσει τους επαναστάτες. Ζήτησε τα υπεσχημένα. Ο Τιέπολο άρχισε τις αναβολές. Ο Σανούδος συνεννοήθηκε με τον Βυζαντινό άρχοντα, Κωνσταντίνο Σεβαστό Σκορδίλη. Ένωσαν τις δυνάμεις τους κι επιτέθηκαν στον Χάνδακα, τον οποίο και κυριεύσαν.

Ο Τιέπολο το έσκασε μεταμφιεσμένος σε γυναίκα. Σανούδος και Σκορδίλης προσπάθησαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους ολόκληρη την Κρήτη. Οι Βενετσιάνοι όμως ήθελαν με κάθε τρόπο να κρατήσουν το νησί. Ο Τιέπολο επανήλθε με στρατό από τη μητρόπολη. Ο Μάρκος Σανούδος πείστηκε να υπογράψει συνθήκη ειρήνης κι επέστρεψε στη Νάξο (χειμώνας του 1212 - 13).

Στα 1219, ήταν η σειρά των οικογενειών Σκορδίλη και Μελισσηνού να επαναστατήσουν. Ο καστελάνος του Μονιπάρι, στο Ρέθυμνο, φέρθηκε ληστρικά σε κάποιον ντόπιο Βυζαντινό αριστοκράτη. Σκορδίληδες και Μελισσηνοί πήραν τα όπλα. Σε σύντομο διάστημα, έντρομος ο νέος δούκας της Κρήτης, Ντομένιο Ντελφίνο, είδε ολόκληρη τη Δυτική Κρήτη να ελέγχεται από τους επαναστάτες. Έσπευσε να συνθηκολογήσει μαζί τους. Η συνθήκη προέβλεπε την επιστροφή εδαφών συνολικής έκτασης μιας σεξτέριας (έξι ήταν τότε όλες κι όλες στο νησί) που είχαν καταληφθεί από τους Βενετσιάνους, απελευθέρωση 75 υποτελών των Βυζαντινών που είχαν συλληφθεί, επιβολή ποινών σε όποιους φεουδάρχες Βενετσιάνους αδικούσαν ντόπιους υποτελείς (βιλλάνους) και άλλα λιγότερο σημαντικά. Με τη σειρά τους, οι οικογένειες Σκορδίλη και Μελισσηνού ορκίστηκαν πίστη στη Γαληνότητα. Οι αρχηγοί των επαναστατών έγιναν ισότιμοι με τους Βενετσιάνους φεουδάρχες.

Στα 1222, νέοι Βενετσιάνοι φεουδάρχες έφτασαν στο νησί. Θέλησαν να οικειοποιηθούν γη των Μελισσηνών. Αυτόματα, ξέσπασε επανάσταση. Στα 1224, οι Βενετσιάνοι υπέγραψαν νέα συνθήκη μαζί τους. Προέβλεπε την παραχώρηση δυο φέουδων στους επαναστάτες.

Νέα επανάσταση ξέσπασε στα 1228, πάλι από τους Μελισσηνούς που αυτή τη φορά είχαν συμμάχους τον αυτοκράτορα της Νίκαιας, Ιωάννη Βατάτζη, και τις οικογένειες των Αρκολέων και των Δρακοντοπούλων. Η αυτοκρατορική βοήθεια ήταν μικρή αλλά οι τοπικοί φεουδάρχες αποδείχτηκαν ισχυροί. Με συνθήκες του 1232 και του 1233, οι επαναστάτες που ενισχύθηκαν κι από τους Σκορδίληδες και τους Δαιμονογιάννηδες, πέτυχαν νέα προνόμια, εξισώνονταν με τη βενετσιάνικη αριστοκρατία και πετύχαιναν την προστασία των υποτελών τους από την βενετσιάνικη αυθαιρεσία. Οι αδελφοί Ιωάννης και Κωνσταντίνος Δρακοντόπουλοι συνέχισαν να πολεμούν ως το 1236, οπότε κι αυτοί υπέγραψαν ανάλογες συνθήκες.

Ακολούθησε η πρώτη ειρηνική δεκαπενταετία, χωρίς επαναστάσεις και ξεσηκωμούς. Όμως, στα 1251, νέα επανάσταση ξέσπασε στη Δυτική Κρήτη. Δεν είχε διάρκεια αλλά έγινε αιτία νέοι Βενετσιάνοι άποικοι να φτάσουν στην Κρήτη. Στα 1252, ίδρυσαν τα Χανιά.

Η «Ειρήνη του Αλέξιου Καλλέργη»:

Στα 1261, ο αξιωματικός του βασιλιά Μιχαήλ της Νίκαιας, Αλέξιος Στρατηγόπουλος της οικογένειας των Μελισσηνών, πήρε με αιφνιδιασμό την Κωνσταντινούπολη που οι Φράγκοι είχαν ξεχάσει αφύλακτη. Ο τελευταίος Λατίνος αυτοκράτορας, Βαλδουίνος (1217-1272), έφυγε στη Γαλλία. Στις 15 Αυγούστου, ο βασιλιάς της Νίκαιας μπήκε στην Πόλη, ένωσε τα δυο κράτη (Κωνσταντινούπολης και Νίκαιας) κι έγινε αυτοκράτορας Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος, ιδρύοντας την τελευταία δυναστεία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο Μιχαήλ έμελλε να ζήσει ως το 1282. Η όση απέμεινε αυτοκρατορία, ως το 1453.

Ο Μιχαήλ Παλαιολόγος προσπάθησε να ανακτήσει τα εδάφη της άλλοτε κραταιάς Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το φιλέτο βρισκόταν στην Κρήτη. Κι επιπλέον, ο Μιχαήλ είχε

συμμαχήσει με τους Γενοβέζους που ήταν γεννημένοι αντίπαλοι των Βενετσιάνων. Στο νησί έφτασε κάποιος Στέγγος, πράκτοράς του, που ξεκίνησε επαφές για διαπιστώσει αν υπήρχε έδαφος για επανάσταση. Δεν υπήρχε.

Οι αριστοκράτες της Κρήτης δεν επαναστατούσαν αναζητώντας την εθνική αποκατάσταση αλλά για να επανακτήσουν τα φεουδαρχικά τους προνόμια, όταν αυτά τύχαινε να πληγούν. Εξομοιωμένοι με τους Βενετσιάνους φεουδάρχες, προτιμούσαν να είναι υποτελείς στη Γαληνοτάτη (αριστοκρατική) Δημοκρατία, παρά υπήκοοι του Βυζαντινού αυτοκράτορα. Ο άρχοντας Αλέξιος Καλλέργης απλά βρήκε ευκαιρία να διεκδικήσει μερικά ακόμα προνόμια. Στα 1265, η όποια επαναστατική κίνηση κόπασε με υπογραφή συνθήκης ανάμεσα στη Βυζαντινή αυτοκρατορία και τη Βενετία. Ο Μιχαήλ υποχρεωνόταν να αποσύρει τους πράκτορές του («τους ανθρώπους της αυτοκρατορίας μου», γράφει το κείμενο) από την Κρήτη. Τους απέσυρε κι έστειλε άλλους.

Η επανάσταση ξέσπασε το 1268 (κατά τον καθηγητή Ν. Β. Τωμαδάκη) ή το 1272 (κατά την ερευνήτρια του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του ΙΙΕ, Χρύσα Μαλτέζου). Αρχηγοί της ήταν οι φεουδάρχες αδελφοί Γεώργιος και Θεόδωρος Χορτάτζης. Ο Αλέξιος Καλλέργης ήρθε σε επαφή με τους Βενετσιάνους, απέσπασε υπόσχεση για απονομή σειράς προνομίων και έσπευσε να εκδηλώσει έμπρακτα την αντίθεσή του στην επανάσταση των Χορτάτζηδων. Έξι χρόνια αργότερα (1274 ή 1278), η επανάσταση είχε εκφυλλιστεί, οι Χορτάτζηδες έφυγαν στη Μ. Ασία και ο Αλέξιος Καλλέργης εξασφάλιζε το δικαίωμα των ντόπιων αριστοκρατών να παντρεύονται Βενετσιάνες ή να δίνουν γυναίκες των οικογενειών τους ως συζύγους Βενετσιάνων φεουδάρχων. Την εποχή εκείνη, οι Βενετσιάνοι της Κρήτης ήταν λιγότεροι από 10.000, ενώ οι ντόπιοι τουλάχιστον δεκαπλάσιοι. Ο Καλλέργης είχε την ελπίδα ότι, με τις επιγαμίες, σύντομα οι Βενετσιάνοι θα είχαν απορροφηθεί.

Η ελπίδα του Καλλέργη ήταν ο φόβος της Βενετίας. Τα προνόμια ανακλήθηκαν. Ο Αλέξιος Καλλέργης ετοιμάστηκε για τη μεγάλη σύγκρουση. Η επανάσταση ξέσπασε στα 1282, ενώ στο νησί έφτασε ο νέος δούκας της Κρήτης, Ιάκωβος Δάνδολος, με εντολή να συλλάβει τον Καλλέργη. Δύσκολη υπόθεση. Ο επαναστάτης δεν διακινδύνευε την αλλαγή της κυριαρχίας στο νησί αλλά φρόντιζε να δυναμώνει τη δική του θέση δημιουργώντας δικό του κράτος μέσα στη βενετσιάνικη επικράτεια. Η επανάσταση συνεχιζόταν σφοδρή, όταν στα 1293 φάνηκε στα κρητικά νερά ο γενοβέζικος στόλος του Λάμπα Ντόρια (μακρινού προγόνου του ανίκητου ναυμάχου, Αντρέα Ντόρια). Ο Γενοβέζος κατέλαβε τα Χανιά και πρότεινε στον Καλλέργη να συμπράξουν εναντίον των Βενετσιάνων. Ο Καλλέργης αρνήθηκε. Αν ήθελε αλλαγή κυρίαρχου θα προτιμούσε τους Βυζαντινούς κι όχι τους Γενοβέζους. Ο Ντόρια αποχώρησε. Ο Καλλέργης συνέχισε να πολεμά. Στα 1299, οι Βενετσιάνοι αναγκάστηκαν να προτείνουν ειρήνη. Η συνθήκη τιτλοφορείται μεγαλόπρεπα «Ειρήνη του Αλέξιου Καλλέργη» (Pax Alexii Kalergii) και περιλαμβάνει 33 άρθρα. Ανάμεσά τους και τα εξής:

Η επιγαμία Βενετσιάνων και ντόπιων είναι ελεύθερη.

Επιτρέπεται η επανίδρυση ορθόδοξης αρχιεπισκοπής.

Επιτρέπεται η απελευθέρωση δουλοπάροικων.

Η μετακίνηση και η δημιουργία κατοικίας είναι ελεύθερη σε όλο το νησί.

Επιτρέπεται η μεταβίβαση φέουδων σε τρίτους.

Επιτρέπεται η αγορά και κατοχή αλόγων από τους ντόπιους φεουδάρχες.

Ο ίδιος ο Καλλέργης και οι απόγονοί του αναγνωρίζονται Βενετσιάνοι ευγενείς (και όχι απλά ισότιμοι με αυτούς) κι αποκτούν νέες γαίες (12 φέουδα).

Η «Ειρήνη του Καλλέργη» κράτησε πάνω από είκοσι χρόνια, ως μετά τον θάνατο του Αλέξιου, αν και σημειώθηκε επανάσταση στα 1319, στα Σφακιά. Η έκτακτη φορολογία του 1330 έγινε αιτία νέας επανάστασης. Ως τα 1363, τρεις ακόμα επαναστάσεις ξέσπασαν, όλες με θετική ή αρνητική συμμετοχή των Καλλέργηδων. Εκείνη τη χρονιά (1363), έμπρακτα κι αιματηρά, σημειώθηκε η προσέγγιση που ο Αλέξιος Καλλέργης οικοδόμησε με την πολιτική του. Ο ίδιος όμως δεν ζούσε να τη δει:

Η Δημοκρατία του Αγίου Τίτου:

Η μητρόπολη Βενετία επέβαλε νέους φόρους στην Κρήτη. Οι βενετσιάνικες φεουδαρχικές οικογένειες των Gradenigo και Venier συνεννοήθηκαν με τους αδελφούς Ιωάννη, Γεώργιο και Αλέξιο Καλλέργη για κοινή δράση. Στα 1363, ύψωσαν τη σημαία του Αγίου Τίτου, του Ελληνορθόδοξου προστάτη του νησιού, κι επαναστάτησαν εναντίον της βενετσιάνικης αρχής, έχοντας μαζί τους όλους τους εκεί φεουδάρχες, ντόπιους και ξένους. Κατά μία εκδοχή, οι Βενετσιάνοι απαρνήθηκαν τον καθολικισμό κι ασπάστηκαν την ορθοδοξία. Κατά άλλη, συμφωνήθηκε ισότητα και ανεξιθρησκία. Σκοπός της επανάστασης ήταν η δημιουργία της ανεξάρτητης από Βενετσιάνους ή Βυζαντινούς Δημοκρατίας του Αγίου Τίτου.

Η Βενετία έστειλε στόλο και στρατεύματα να καταστείλουν την επανάσταση και ταυτόχρονα επικήρυξε τους αρχηγούς της. Αντί για τον δούκα της Κρήτης, στάλθηκε ο προβλεπτής Ιουστινιάνης (διαφορετικός από τον Γενοβέζο υπερασπιστή της Κωνσταντινούπολης, περίπου ένα αιώνα αργότερα). Η επανάσταση πνίγηκε στο αίμα. Οι αδελφοί Καλλέργη δικάστηκαν ως προδότες και αποκεφαλίστηκαν. Όμως, ως τα τέλη του αιώνα, η προσέγγιση ντόπιων και Βενετσιάνων είχε ολοκληρωθεί και η συμβίωση είχε επιτευχθεί.

Μόνο που η Κρήτη είχε ερημώσει. Εκτός από τις συνεχείς επαναστάσεις που προκαλούσαν καταστροφές και θύματα κι ενίσχυαν το προσφυγικό ρεύμα, το νησί χτυπήθηκε κι από φονικούς σεισμούς: Του 1246, γκρέμισε ως και τα τείχη των φρουρίων. Ιδιαίτερα μετά τον ξεσηκωμό των Χορτάτζηδων (του 1268 ή 1272), χιλιάδες πρόσφυγες έφυγαν στη Μ. Ασία. Οι Χορτάτζηδες και οι οπαδοί τους κατοίκησαν στα σύνορα της αυτοκρατορίας που τότε βρίσκονταν κοντά στον Μαίανδρο ποταμό (εκβάλλει απέναντι από την Ικαρία) σαν ένα είδος ακριτών. Άλλοι εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία, στη λίμνη Βόλβη, άλλοι αλλού. Όσοι μπορούσαν να φέρουν όπλα, έγιναν στρατιώτες του βυζαντινού στρατού. Ανάμεσα σε άλλα, αναφέρονται και κρητικά τμήματα της αυτοκρατορικής φρουράς της Κωνσταντινούπολης που πολέμησαν το 1422, κατά την πρώτη πολιορκία της Πόλης από τους Τούρκους (επί Μουράτ Β').

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Τούρκους (1453), το προσφυγικό ρεύμα αντιστράφηκε. Η Κρήτη δέχτηκε χιλιάδες νέους κατοίκους που έφευγαν το τουρκικό μαχαίρι. Η συμβίωση στο νησί δεν διέφερε πια από την προηγούμενη κατοίκηση στα άλλοτε βυζαντινά εδάφη. Μετά την πτώση της Ναυπάκτου (1499), νέα κύματα προσφύγων έφτασαν στο νησί, ενώ Κρητικοί πύκνωσαν τις τάξεις του βενετσιάνικου στρατού και στόλου. Ο Κωνσταντίνος Σάθας («Τουρκοκρατούμενη Ελλάς») αναφέρει 7 - 14.000 στρατιώτες από την Κρήτη στη υπηρεσία της Γαληνοτάτης.

Ο σεισμός του 1508 ισοπέδωσε την Ιεράπετρα και σκότωσε 30.000 ανθρώπους σ' όλο το νησί. Την ίδια χρονιά, φονική αρρώστια σκότωσε άλλους 25.000. Ο πληθυσμός του νησιού μειώθηκε πάλι δραματικά. Μια γενιά αργότερα, ο Χάρος εμφανίστηκε με τη μορφή του ναύαρχου των Τούρκων, πειρατή Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα. Ήταν το 1538, όταν πολιορκήσε τα Χανιά. Δεν μπόρεσε να τα πάρει και ξέσπασε στην πεδιάδα. Πυρπόλησε τα Κεραμειά και τα Άπτερα, κυρίευσε το κάστρο του Μυλοποτάμου, αποκρούστηκε στον Χάνδακα, λεηλάτησε το Μιραμπέλλο και τη Σητεία κι έφτασε ως το Σέλινο καταστρέφοντας, λεηλατώντας και πιάνοντας αιχμαλώτους για να τους πουλήσει δούλους. Νέα τουρκική επιδρομή σημειώθηκε το 1571 στο νησί, αυτή τη φορά από τον σουλτάνο Σελίμ Β'. Κυρίευσε τη Σούδα, λεηλάτησε την ύπαιθρο στα Χανιά, πολιορκήσε το Ρέθυμνο και τελικά αποκρούστηκε. Από 500.000 όμως που είχαν φθάσει κάποια στιγμή οι κάτοικοι του νησιού, μετρήθηκαν στα 1577 μόλις 220.000. Έναν αιώνα αργότερα, στις παραμονές της τουρκικής κατάκτησης, είχαν αυξηθεί και μετρούσαν 260.000. Και ήταν χωρισμένοι σε πέντε τάξεις:

1. Των ευγενών, στους οποίους ανήκαν οι ντόπιοι και Βενετσιάνοι φεουδάρχες.
2. Των ευγενών των γραμμάτων, από τους οποίους προέρχονταν οι συμβολαιογράφοι και οι γραμματείς.
3. Των αρχοντόπουλων που κάλυπταν τα στρατιωτικά αξιώματα και ανήκαν στη δικαιοδοσία των ευγενών
4. Των αγροτών ελεύθερων μικροκτηματιών και επαγγελματιών. Και
5. Των βιλλάνων, ακτημόνων γεωργών που εργάζονταν στα κτήματα των ευγενών, όχι πια ως δουλοπάροικοι μετά τη συνθήκη του Καλλέργη.

Σ' αυτούς, προστέθηκαν οι Εβραίοι που κατά κύριο λόγο έλεγχαν το εμπόριο και διέθεταν κεφάλαια για δάνεια με τόκο.

Η ζύμωση των λαών ν:

Προοδευτικά, η ίδια η μητρόπολη Βενετία λειτουργούσε ως κέντρο ομοσπονδίας με τις κτήσεις της να διοικούνται από Βενετσιάνους αλλά να λειτουργούν ως ομόσπονδα κράτη. Στα νησιά του Ιονίου, η βενετσιάνικη παρουσία έμοιαζε ασφυκτική, επειδή τα Επτάνησα λογίζονταν ως προμαχώνες, προχωρημένα φυλάκια της Γαληνοτάτης, φρουροί της εισόδου στην Αδριατική. Η Κρήτη όμως και ως τοποθεσία και ως έκταση και ως σύνθεση του πληθυσμού, λειτούργησε με διαφορετικό τρόπο. Οι εκεί Βενετσιάνοι εξελληνίζονταν. Οι φεουδάρχες ζούσαν στον κόσμο τους στην ύπαιθρο αλλά στις πόλεις οι ευγενείς ήταν λίγοι,

οι αστοί περισσότεροι, ο λαός ακόμα πιο πολύς.

Οι πόλεις είχαν μετατραπεί σε μεγάλα λιμάνια που επέτρεπαν την ελεύθερη επαφή με κάθε μορφής ξένους, το άνοιγμα της κοινωνίας σε ελαστικότερα ήθη, το πάντρεμα των εθνών. Οι λίγοι Βενετσιάνοι έφερναν μαζί τους τον δυτικό τρόπο ζωής. Οι Κρητικοί που αναζητούσαν ανώτερες σπουδές στη Βενετία πήγαιναν να σπουδάσουν έχοντας τα εφόδια της εκπαίδευσης που το νησί παρείχε. Επέστρεφαν έχοντας πλουτίσει τις γνώσεις τους και με την βενετσιάνικη κουλτούρα. Αυτού του είδους οι «μορφωτικές ανταλλαγές» οδήγησαν ώστε να δημιουργηθεί τουλάχιστον ένα θέατρο στο Ηράκλειο του τελευταίου αιώνα της βενετοκρατίας. Η αγιογραφία και οργανωμένα βιβλιογραφικά εργαστήρια μαρτυρούν την ύπαρξη πολιτιστικής καλλιέργειας. Και ονόματα όπως οι Ιωσήφ Βρυέννιος, Μάρκος Μουσούρος, Μελέτιος Βλαστός, Μελέτιος Πηγάς, Κύριλλος Λούκαρις σηματοδοτούν την ύπαρξη πνευματικής υποδομής στο νησί που τους ανέδειξε.

Τα πρώτα ηρωικά τραγούδια πρέπει να αναχθούν στην μακρινή εποχή, όταν ο Νικηφόρος Φωκάς ανάκτησε για λογαριασμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας την Κρήτη από τους Άραβες. Ο στίχος «(η ταφόπλακα) πώς θα σκεπάσει τον αϊτό, τση γης τον αντρειωμένο» θυμίζει το έπος του Διγενή Ακρίτα. Τα πολεμικά γεγονότα μετουσιώνονταν σε δημοτικά τραγούδια αλλά τις νύχτες, στα καπηλειά, τραγουδούσαν «ο νιώτερος ζητά φιλή κι η κόρη δαχτυλίδι». Κι έπειτα οι τραγουδοποιοί ζήλεψαν τη δόξα.

Τον ΙΔ' αιώνα, όταν άρχιζαν να κοπάζουν οι ξεσηκωμοί των φεουδαρχών στην ύπαιθρο, ο από βενετσιάνικη εξελληνισμένη οικογένεια Λεονάρδος Δελαπόρτας (περίπου 1350 – 1420) πρόσφερε τα πιο παλιά γνωστά σ' εμάς ποιήματα στην ελληνική γλώσσα, αποτελώντας τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στη βυζαντινή και την κρητική λογοτεχνία. Ο ίδιος ήταν βίος και πολιτεία. Έμπορος, πλοίαρχος σε γαλέρα, δικηγόρος, πρεσβευτής, φυλακισμένος εξαιτίας κάποιας γυναικοδουλειάς, συνέθεσε τραγούδια όπου «ο ποιητής μιλά με την αλήθεια».

Ο δικηγόρος Σαχλίκης δεν είχε καλλιτεχνικές φιλοδοξίες ποιοτικού έργου αλλά προσπαθούσε να ντοπάρει το κέφι. Ομολογούσε πως είναι αμαρτωλός κι, έχοντας πείρα, μιλούσε για τους αμαρτωλούς και τις αμαρτωλές, ρέποντας στην κρασokatάνυξη και τα γλέντια:

«Κ' ήρχισα τον διδάσκαλον να τον αποχωρίζω

και τα στενά του Κάστρου μας τριγύρω να γυρίζω

.....

ορέγουμαν να περπατώ με τους τραγουδιστάδες

με τους παιγνιώτες τους καλούς, τους περιδιαβαστάδες».

Κι αυτός βρέθηκε στη φυλακή, φιλοσοφώντας. Κι αν εμείς νομίζουμε ότι η παροιμία «της νύχτας τα καμώματα τα βλέπει η μέρα και γελά» είναι νεοελληνική υπόθεση, ο Σαχλίκης τραγουδούσε:

«Της νύκτας τα καμώματα η ημέρα αναγελά τα,

των πελελών τα πράγματα, των νεών τα κοπελάτα.

Τραγουδιστάδες περπατούν, παιγνιώτες κατακρούσιν

και συναντιούνται, χαίρουνται, γελούν και τραγουδούν...».

Ο Μαρίνος Φαλιέρος (από εξελληνισμένη κι αυτός βενετσιάνικη οικογένεια) έγραφε στα 1500 ένα όνειρό του, πως τον επισκέφτηκε στον ύπνο του η καλή του κι ο Έρωτας που την συνόδευε του εξήγησε ότι ήταν γραφτό να την πάρει, πλην όμως, την κρίσιμη στιγμή, λάλησε ένας κόκορας κι ο δύσμοιρος ξύπνησε την ώρα που ετοιμαζόταν να μπει στον παράδεισο της αγκαλιάς της.

Τα όνειρα ήταν δημοφιλές θέμα των ποιημάτων και των τραγουδιών. Τυπωμένο το 1519 είναι το ποίημα του Μπεργαδή που κι αυτό έχει υπόθεση ένα όνειρο, με θέμα όμως μια κάθοδο στον Άδη. Κοροΐδεύει τα ελαττώματα των ανθρώπων και κυρίως τα ψέματα που συνοδεύουν τις γυναικείες απιστίες:

«Κι οπού τα δάκρυά τους ψηφά, τα λόγια τους πιστεύει,

αγρίμιν 'ς λίμνην κυνηγά κ' εις τα βουνά ψαρεύει».

Γύρω στα 1600, είχαν πια διαμορφωθεί στην Κρήτη το γλωσσικό όργανο και οι συνθήκες για τη δημιουργία του χρυσού αιώνα της κρητικής λογοτεχνίας.

Ο χρυσός αιώνας της λογοτεχνίας:

Η άνθιση του εμπορίου, η μετατροπή των πόλεων σε μεγάλα και πολυσύχναστα λιμάνια, η δημιουργία τραπεζικού συστήματος απελευθέρωσαν τα ήθη. Ο άνεμος της Αναγέννησης έκανε τη θρησκεία να αποβάλλει το σκοτεινό της πρόσωπο. Η πίστη παρέμενε βαθιά αλλά οι πιστοί δεν συνέδεαν τη μετά θάνατον μετάβαση στον παράδεισο με αναγκαστική αποχή από τις χαρές της ζωής. Εκεί, γύρω στα 1600, στην Κρήτη ξεφύτρωσαν οι «Ακαδημίες». Κλειστοί φιλολογικοί σύλλογοι, στους οποίους εντάσσονταν Βενετσιάνοι άρχοντες, αξιωματούχοι και μετακλητοί δημόσιοι υπάλληλοι. Οργάνωναν «βραδιές» στα αρχοντόσπιτα είτε με θεατρικές παραστάσεις ερασιτεχνών είτε με απλές απαγγελίες. Στα ιταλικά. Τα θεατρικά αυτά έργα και τα ποιήματα δεν διεκδικούσαν λογοτεχνικές δάφνες. Στήνονταν με γνώμονα τα στοιχεία εκείνα που θα έκαναν να κυλήσει ευχάριστα η βραδιά.

Η μόδα πέρασε και στους ντόπιους καθώς και στους εξελληνισμένους ξένους. Θεατρικά έργα όμως στην ελληνική γλώσσα δεν υπήρχαν. Ξεκίνησαν να γράφουν οι ίδιοι. Ιταλικά πρότυπα τοποθετήθηκαν σε ελληνικούς χώρους, ευρωπαϊκά ήθη αντικαταστάθηκαν από τα ισχύοντα στην Κρήτη, διασκευές ξένων επιτυχιών στην αρχή. Έπειτα, ξεκίνησαν να γράφονται έργα πρωτότυπα ή αντλημένα από ξένα αλλά μετουσιωμένα στην ελληνική

πραγματικότητα. Άλλα αφελή, άλλα με απαιτήσεις Τέχνης, πολλά αριστουργήματα: Τραγωδίες, δράματα, κωμωδίες, ποιμενικές ιστορίες. Δημιουργήθηκαν όμιλοι ερασιτεχνών ηθοποιών. Ανέβηκαν παραστάσεις ελληνικών έργων για πρώτη φορά από την εποχή του αρχαίου δράματος. Σε σπίτια, σε πλατείες. Ο ανταγωνισμός των συγγραφέων δημιούργησε αυτό που ονομάζουμε «άνθιση της κρητικής λογοτεχνίας». Και το θέατρο στον Χάνδακα μας κάνει να πιθανολογούμε ότι υπήρξε και επαγγελματική προσπάθεια.

Η «Βοσκοπούλα» και ο «Ερωτόκριτος» θεωρήθηκαν έργα αφηγηματικά που δεν μπορούσαν να δοθούν σε σκηνική μορφή. Τουλάχιστο για τον Ερωτόκριτο, το διέψευσαν ο αξεπέραστος Γιώργος Παπάς στη δεκαετία του 1950 κι ο Σπύρος Ευαγγελάτος με το «Αμφιθέατρο» στα 1975. Θεατρικά δράματα έχουν σωθεί ο «Βασιλεύς Ροδολίνος», ο «Ζήνωνας», η «Ερωφίλη», η «Θυσία του Αβραάμ». Κωμειδύλλιο η «Πανώρια» (ή «Γύπαρης»). Κωμωδίες ο «Στάθης», ο «Κατσούρμπος», ο «Φορτουνάτος». Του Ρεθυμνιώτη Γεωργίου Χορτάτζη έργα θεωρούνται η «Πανώρια», η «Ερωφίλη» και ο «Κατσούρμπος». Του Λασιθιώτη Βιτσέντζου Κορνάρου η «Θυσία του Αβραάμ» και ο «Ερωτόκριτος».

Ο χρυσός αιώνας της κρητικής λογοτεχνίας διακόπηκε απότομα πάνω στην απογείωσή του, όταν η Κρήτη υπέκυψε στους Τούρκους. Όταν πια η ελληνική συνείδηση είχε παγιωθεί:

«Αν στέκουν με τσ' Αγαρηνούς ή με τους Φράγκους λάχουν

εις όποια χέρια τύχουσι ταύτα οι Ρωμαίοι τα 'χουν».

Οι πια Έλληνες σκόρπισαν μαζί με τους άλλοτε Βενετσιάνους. Ο ποιητής έφυγε πρόσφυγας στα Επτάνησα. Η Κρήτη του έλειψε:

«Αν σμίξουν, δεν γνωρίζονται μόνον οπού ρωτούσιν:

”από ποιον τόπο, ξένε μου, είσαι”, μα δεν μπορούσιν

άλλο να συντυχαίνουνσι, "Μ' από την Κρήτη" λέσι,

κι ο εις το χέρι τ' αλλουνού πιάνουσινε και κλαίσι».

Η κρητική λογοτεχνία βρήκε τη συνέχειά της στα Ιόνια νησιά, όπου το ανθρώπινο περιβάλλον και η όλη ζωή διατηρούσαν τις πιο κοντινές στους Κρητικούς αντιστοιχίες.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 25.5.2010)